

Een versie van dit artikel is gepubliceerd in het blad *Interpretatie* 15/6 (2007) pp 4-6.

Het citeren of doorgeven van deze tekst is toegestaan, mits met bronvermelding.

De auteur van deze tekst is dr. Piet van Veldhuizen – www.woordenmetzielenzin.nl

Kinderen van de rekening

Goddelijke ijver en naijver in Exodus 20,5-6

Van jaloersheid komt altijd ellende. Scheve blikken leiden nooit tot rechte gedachtegangen, laat staan tot zuiver handelen. Wie jaloers is, raakt het zicht op de verhoudingen kwijt. Dan worden kleine dingen buitenproportioneel opgeblazen, en voor je het weet gaat de jaloerse geest wild om zich heen slaan. We maken het maar al te vaak mee.

Jarenlang heb ik als predikant in elke zondagmorgendienst de Tien Woorden voorgelezen, omdat ik voorging in gemeenten waar dat gebruikelijk was. Mettertijd ging ik het steeds moeilijker vinden om die woorden over Gods jaloezie over mijn lippen te krijgen. Er kan in de eerstvolgende zin nóg zoveel barmhartigheid tegenover staan, je moet het toch steeds weer uitspreken: dat God in zijn naijver de klein- en achterkleinkinderen van zijn tegenstanders laat boeten voor de keuze van hun voorouders. En door de week moet je dan in pastorale gesprekken de aangerichte schade weer proberen te neutraliseren, omdat je niet wilt dat mensen leven met de overtuiging dat God oude rekeningen met hen vereffent in de vorm van ziektes en tegenslagen.

Inmiddels lees ik de Tien Woorden zelden meer voor, en de enkele keer dat ik ze wél lees, kan ik het niet laten om de woorden over Gods naijver te voorzien van een voetnoot vooraf. Dit artikel is een uitgebreide versie van die voetnoot. Want ik ben er inmiddels wél van overtuigd geraakt dat de woorden over de vergelding aan de volgende generaties bedoeld zijn om gelezen te worden in het strikte verband met de daaropvolgende woorden over Gods trouw aan volgende generaties. Dat lost niet alle problemen op – met name niet het vraagstuk of al onze afzonderlijke lotgevallen terug te voeren zijn op Gods doelbewuste bemoeienis, en dan nog wel in termen van vergelding en beloning. Maar de nauwe samenhang tussen vers 5 en 6 van Exodus 20 is wel van groot belang voor het Godsbeeld van de Tien Woorden.

Voordat we ons daarop richten, is het de moeite waard om ons te realiseren dat de woorden over Gods jaloezie gehangen zijn aan het verbod op het dienen van andere goden. Het gaat niet om vergelding en beloning als algemene wetmatigheden in ons leven. Het gaat om de vraag hoe het dienen van andere goden ingrijpt in de verhouding tussen de Eeuwige en zijn mensen. In dát kader valt het woord ‘jaloers’, en dat is veelbetekenend. We zijn misschien in de christelijke traditie gewend om de God van de Tien Woorden te zien als een vader of een koning, als een soevereine instantie die regels aanreikt voor onderdanen, kinderen of volgelingen. Maar de term ‘jaloers’ herinnert eraan dat de Eeuwige hier wordt gepresenteerd als bondgenoot of echtgenoot, als partner die de huisregels aanreikt voor een volwassen bondgenootschap. God vraagt dat zijn toewijding met toewijding wordt beantwoord, als in een huwelijk. Het dienen van andere goden is in die termen een vorm van vreemdgaan, overspel, trouwbreuk. En juist de gelijkwaardigheid van het verbond

betekent, dat er dan niet een koele clause in werking treedt die tot gepaste maatregelen leidt, maar dat dan de jaloezie haar tol eist. Jaloezie is een heftige emotie die uit machteloosheid wordt geboren, want zelfs God heeft geen macht over andermans liefde. De bewoordingen maken duidelijk dat het hier niet gaat om gehoorzaamheid en onderwerping, maar om volwassen trouw en toewijding. Wie op andere machten gaat wedden, overtreedt niet zozeer een regel, maar verraadt een partner en roept alle bijbehorende woede over zich af.

Dat er dan sprake is van generaties die de gevolgen zullen ondervinden, heeft in het kader van de Tien Woorden vooral te maken met het feit dat de geboden niet aan losse individuen gericht zijn, maar aan leden van een volk. Niet de mensen elk afzonderlijk, maar het volk als geheel is Gods partner. Ook de profeten zullen telkens weer het volk ontrouw aan God kwalificeren, terwijl ze ook weten en verwoorden dat die ontrouw bestaat in kwade praktijken van personen. Omdat het om het volk gaat, om de hele samenleving, gaat het ook om de toekomst, de generaties die komen.

Het bijzondere is nu dat de idee van de 'jaloerse God' in de Tien Woorden uitgewerkt wordt in een dubbele zin: één over de gevolgen van het ontrouw, en één over de gevolgen van trouw aan de Eeuwige. Ook dat laatste hoort bij de naijver: dat de Eeuwige als een gevoelig echtgenoot de trouw van zijn partner beantwoordt met overvloedige goedheid.

Beide, de negatieve en de positieve uitwerking van Gods jaloezie, moeten in elkaars verband worden gelezen, als één samenhangende zin. Ontrouw zal zich wreken tot in de derde en vierde generatie, maar aanhankelijkheid en trouw waarborgt Gods goedheid tot in de duizendste generatie. Zo liggen de verhoudingen van kwaad en goed, van woede en zorgzaamheid, in deze woorden: als 3 à 4 : 1000.

In de oudere Nederlandse vertalingen, en in ons christelijk bewustzijn, is met deze zinnen iets grondig misgegaan. Want de woede Gods werd wél brontekstgetrouw werd vertaald als zijnde geadresseerd "aan de kinderen, aan het derde en vierde geslacht van hen die Mij haten". Maar van de goedheid Gods werd vertaald dat ze geadresseerd was, niet aan de duizendste generatie van, maar "aan duizenden van degenen die Mij liefhebben en mijn geboden onderhouden" (Ex 20,5-6 in NBG 1951). Duizenden van: ik heb dat vroeger altijd zo begrepen, dat heel veel trouwe gelovigen Gods barmhartigheid ondervinden. Niet alle gelovigen, kijk maar om je heen. Er blijven er altijd genoeg die het zonder Gods barmhartigheid moeten stellen. Per saldo is bij zo'n begrip van de tekst Gods woede veel overvloediger dan Gods barmhartigheid: de woede treft niet alleen de haters, maar ook hun nageslacht. De barmhartigheid bereikt duizenden van de liefhebbers – niet eens hen allen, laat staan hun kinderen.

Gelukkig zijn de getallen, die in de Hebreeuwse zinnen parallel aan elkaar zijn geplaatst, in de Willibrordbijbel en de Nieuwe Bijbelvertaling ook parallel vertaald: als in vers 5 *al-sjillesjiem we al-ribbeïem*, letterlijk 'over drieën en over vieren', duidt op de derde en vierde generatie, moet in vers 6 *la-alafiem*, letterlijk 'aan duizenden', duiden op de duizendste generatie. Als je het tóch gewoon bij 'duizenden van' wilt houden, zou je in vers 5 ook moeten vertalen dat God de ongerechtigheid vergeldt aan 'zo'n drie of vier van' degenen die hem haten.

Hier heeft de vertaling enorme gevolgen voor het Godsbeeld. De parallelle vertaling van beide zinnen schetst een God wiens goedheid voor zijn getrouwen 250 tot 300 maal overvloediger is dan zijn woede op zijn haters. De niet-parallelle vertaling schetst daarentegen een God wiens woede de perken van de generaties te buiten gaat, terwijl zijn goedheid binnen die perken blijft. Dat is de God

van het angstige geloof waarin sommigen van ons groot geworden zijn: groot is zijn liefde, maar zijn toorn is oneindig veel groter.

Maar Gods goedheid tot in duizend generaties is niet alleen een paar honderd maal overvloediger dan zijn woede die tot de achterkleinkinderen reikt. Voor Israël betekent die overmaat aan goedheid dat je uiteindelijk altijd binnen het bereik van die goedheid valt. Als Abraham God heeft liefgehad, en duizend generaties na hem zullen Gods goedheid ondervinden, dan omvat dat de totale geschiedenis. Want zelfs vandaag ligt het duizendste geslacht na Abraham nog in een onafzienbaar verre toekomst.

Dat betekent ook dat de woede van de jaloerse God altijd omspoeld wordt door zijn goedheid. Ze verdient het wel, heel serieus genomen te worden, want van ontrouw komt veel ellende. Maar de horizon is altijd die van de goedheid Gods die oneindig veel groter is. Als je het zo begrijpt, gaat het ook niet om een scheiding van de mensen in haters en liefhebbers, in overspelige afgodendienaars en trouwe godvrezenden: Gods volk, zoals het door Mozes en de profeten wordt afgeschilderd, zal zich in beide categorieën herkennen. Maar ook bij de profeten staat de woede van de Eeuwige, hoe heftig ze ook wordt verwoord, meestal uitdrukkelijk binnen de horizon van de liefdesverhouding die uiteindelijk hersteld zal zijn.

Al deze overwegingen hebben een heel stuk van mijn verlegenheid met het tweede gebod weggenomen. Het Godsbeeld van dit gebod is niet koel-juridisch en evenwichtig, maar hartstochtelijk, met een bij de hartstocht passende disproportionaliteit tussen de gevolgen van ontrouw en trouw. Maar het mens- en wereldbeeld blijft wel een ander dan het mijne. Ik weet dat kinderen en kleinkinderen er maar al te dikwijls de dupe van zijn als mensen zich verslaven aan verkeerde machten, maar ik kan dat niet zien als de doelbewuste maatregel van een gekrenkte God. Zoals ik ook wel geloof dat een vrij en verantwoordelijk leven in de geest van de Tien Woorden een basis biedt waarvan iemands nazaten in volgende generaties nog profiteren; maar dat het iemand goed gaat zal ik niet duiden als een regelrechte maatregel van God waarmee de trouw van iemands voorvaders wordt gehonoreerd.

Dat nakomelingen zouden moeten boeten, of beloond zouden worden, voor de daden van hun voorouders, wordt ook binnen de Bijbel al weersproken door Jeremia (31:29) en Ezechiël (18:2). Maar ook deze profeten denken nog lang niet zo sterk als wij in termen van het individu en zijn persoonlijke lotgevallen. En in de collectieve lotgevallen van hun volk zien ze wél de hand van de Eeuwige die zijn rechtvaardige maatregelen treft.

Hoe het wél zit, het verband tussen het beleid van de Eeuwige en ons lot, dat weet ik niet. Maar het spreekt me aan dat Hij ons in de Tien Woorden geschilderd wordt als een hartstochtelijke verbondspartner voor wiens naijver we beducht moeten zijn, maar wiens liefdevolle goedheid oneindig veel overvloediger is dan zijn jaloerse woede. De mensheid zal nog heel oud moeten worden, wil de generatie geboren worden die buiten zijn trouw aan Abraham valt.